

ЧЕРНІГІВСЬКІ КНЯЗІ XIII—XIV ст. ЗА ПАТРІАРШИМ СИНОДИКОМ

Патріарший синодик, опублікований Новиковим у шостій частині «Древней российской вивлиофики» у 1788 р., містить доволі цікаві відомості, що дозволяють уточнити окремі моменти з історії Чернігівського князівства XIII—XIV ст. та генеалогії князів чернігівських і брянських.

Складений десь у 2-й пол. XVII ст., він є офіційним документом, що представляє інтереси усієї Російської держави XVII ст. й доводить спадковість переходу влади від Києва до Володимира-Суздальського, а потім до Москви.

У синодик включені як служителі церкви, так і світські особи: від князів (з Володимира Святославича Святого) до бояр. Поминальний текст розділено на статті-абзаци, у яких записані й одне, й кілька десятків імен. Хронологія витримується не завжди. Досить часто вона відсутня між різними статтями.

Основою для Патріаршого синодика слугував, очевидно, офіційний Московський синодик, а також синодики окремих князівських родин, що переїхали до Москви, й так звані «синодики загиблих у битвах». Крім того, укладачі використали синодики деяких князівств, які випадково потрапили до їхніх рук.

З чернігівських князів до пол. XIII ст. у синодику поминають лише Святошу Давидовича та Михайла Всеволодовича, разом з боярином Феодором.¹ Обидва вони проголошені святими і добре були знані у Північно-Східній Русі.

Далі у окремій статті згадують великого князя Романа Михайловича Чернігівського, «умершого нужною смертию», великого князя Володимира Дмитровича Пронського та князя Льва Романовича Новосильського.² Всі три князі були сучасниками й жили у 2-й пол. XIV — поч. XV ст. Безсумнівно, що перший з них — це Роман Михайлович Молодший, син великого князя чернігівського, князя Михайла Олександровича, будучи литовським намісником, убитий 1401 р. під час штурму Смоленська Юрієм Святославичем.³

Лев Романович — це син Романа Семеновича Новосильського та Одоєвського, який на боці Дмитрія Івановича Донського брав участь у московсько-тверській війні 1375 р.⁴

Чому поминаються саме ці князі — незрозуміло. Можливо, це пов'язано з їх певними політичними кроками щодо Москви. Однак відсутність згадуваного у таких випадках Костянтина Юрійовича Оболенського, що загинув 1368 р. у війні з Ольгердом, та деяких інших чернігівських князів, прихильних до Москви, наводить на думку, що компілювання Патріаршого синодика відбувалося поспіхом і укладачі не мали на меті перелічити усіх князів, що орієнтувалися на Москву, вибравши лише деяких з них без якоїсь закономірності, за винятком хронологічного підбору. Основне завдання, що виконувало поминання чернігівських та інших удільних князів, — це якнайширше представлення різних частин Русі. Все це повинно було викликати впевненість у тому, що Москва вже давно була центром Русі й поширювала вплив та опікувалася всіма князівствами.

Показовою для цього є й інша велика стаття, де поминаються: князь Михайло Давидович Моложський, Федір, Ярослав, Іван, Федір Стародубські, Василій Галицький, Всеволод Глібович, Олег Добрянський, Святослав Глібович, його сини Іван та Михайло, Гліб Святославич, Ярослав Муромський, Федір та Михайло Галицькі, Іоанн Суздальський, Михайло Афанасійович, Дмитрій Іванович, князь Симеон та князь Роман Новосильські.⁵

Немає сумніву, що усі вони — князі. Однак лише у трьох наводяться їх титули князів — випадок для цього синодика безпрецедентний. Причина цього, вважаємо, криється у тому, що укладачі розглядуваного джерела використали якийсь невідомий синодик або, швидше, синодики, які мали інші принципи оформлення.

Особливу увагу з перелічених князів до себе викликає Олег Добрянський. Очевидно, потрібно читати «Добрянський». Ця помилка могла статися при переписуванні джерела або й навіть при його виданні. Якщо це так, то ми маємо перед собою Олега Романовича, який отримав хрестильне ім'я Леонтій та чернече Василій,⁶ син Романа Михайловича Старого. Олег був великим князем чернігівським та брянським, очевидно, після смерті свого батька у кін. 1280-х рр. і вмер, за дослідженнями, чи то у 1290, чи у 1307 р.⁷ Десь одразу ж після цього Брянськ був завойований смоленськими князями. Один з них, який займав брянський стіл у 1309—1310 рр., — Святослав Глібович—й згадується у синодику після Олега. Його сини Іван та Михайло з інших джерел невідомі, а третій — Гліб Святославич — княжив у Брянську і був вбитий його жителями у 1340 р.⁸

Отже, перед нами перелік брянських князів. Це, очевидно, фрагмент брянського синодика, який був використаний укладачами Патріаршого. На це вказує й унікальне свідчення про синів Святослава Глібовича. Хоча не виключається можливість й використання синодика смоленських князів. Звернемо тепер увагу на князя, що стоїть між Василем Галицьким та Олегом Брянським — Всеволода Глібовича. Його розміщення між цими князями, можливо, вказує на певний зв'язок з одним з них. Або за походженням, або за місцем княжіння.

Імена Всеволод та Гліб ніколи не вживалися галицькими князями. Ім'я Гліб, взагалі, у Північно-Східній Русі не було розповсюдженим. Це стосується й Чернігівської землі. Однак саме у XIII ст. тут відомий Гліб Святославич, син Святослава Всеволодовича (+1194), великий князь чернігівський, який помер бл. 1219 р. У нього був син Мстислав та, очевидно, ще один — Антоній.⁹

Родові володіння Глібовичів до цього часу не були відомі. Хоча з допомогою побічних даних можна висловити певні здогади.

У 1234 р. Данило Романович разом з Володимиром Рюриковичем Київським вирушили на Михайла Всеволодовича. Біля Чернігова до них приєднався Мстислав Глібович, з яким вони потім спустошили чернігівські землі по Десні, взявши штурмом Хоробор, Сосницю, Сновськ та інші, й повернулися до Чернігова.¹⁰

Для того, щоб вчасно з'єднатися з союзниками, Мстислав Глібович повинен був княжити десь недалеко від Чернігова, очевидно, його володіння безпосередньо межували з великокнязівським чернігівським дономом. Це не могли бути ні Сновськ, ні Задесення, які вони тоді розорили. Путивльське, Новгород-Сіверське та Трубецьке князівства знаходилися в руках нащадків Святослава Ольговича (+1164), а Стародубське (з Ропськом), очевидно, в той час належало або Ярополку Ярославичу, або його сину Всеволоду, оскільки ці володіння у 1166 р. отримав Ярослав Всеволодович (+1198),¹¹ батько Ярополка. Глухів же, як видно із свідчень XIV ст., належав й у XIII ст. Михайлу Всеволодови-

чу. Таким чином, залишається лише одне велике князівство, яке відповідає вказаним вимогам — Гомійське.

Іпатівський літопис, описуючи напад монголо-татар на Чернігівське князівство, повідомляє, що на допомогу чернігівцям прийшов Мстислав Глібович. Однак після запеклого бою руські війська були повністю розгромлені, а самому князю ледве вдалося втекти. Після цього Чернігів впав й був спалений.¹² З літопису можна зрозуміти, що Мстислав не княжив у Чернігові. Почувши про напад ворогів, він прийшов до міста вже тоді, як воно було обложене татарами. Звідси ясно, що Мстислав повинен був княжити десь не досить далеко, щоб встигнути на допомогу Чернігову, та не дуже близько, щоб випередити татар і увійти у місто раніше за них. І Гомій — як місце княжіння Мстислава Глібовича — для цього цілком підходить.

Після поразки 1239 р. Мстислав повернувся до Гомія і княжив тут до самої смерті, його діти за історичними джерелами невідомі. Однак, вважаємо, що Всеволод Глібович, згаданий у Патріаршому синодику, був нащадком саме Мстислава. Він стоїть перед Олегом Брянським, бо мав уділ, що знаходився поблизу Брянська і підтримував з ним тісні контакти. А Гомійське князівство якраз і межувало з володіннями Олега Романовича. Оскільки Олег належить до XIII покоління князів, то можна припустити, що це ж стосується і Всеволода. Ймовірно, що батько Всеволода отримав своє ім'я в честь діда — Гліба Святославича. У такому випадку Всеволод Глібович, як і Олег Романович, належить до XIII покоління.

Отже, Мстислав Глібович мав сина Гліба, який успадкував Гомійське князівство після смерті батька і княжив тут десь у сер. 2-ї пол. XIII ст. Сином Гліба Мстиславича й був Всеволод з Патріаршого синодика. Він отримав Гомій після батька, мабуть, бл. кін. XIII ст. і княжив тут до перших десятиліть XIV ст., будучи одним з останніх або й останнім гомійським князем з династії Ольговичів.

Далі у цій же статті синодика згадуються князі Семен та Роман Новосильські. Очевидно, це Семен Михайлович та його син Роман, про якого вже йшла мова вище у зв'язку з його сином Львом.

Перед князями та боярами, що загинули під час походу Ольгерда, згадується у синодику ще один чернігівський князь, який належав, очевидно, до XIV ст. — Володимир Спашський, що був вбитий своїми племінниками.¹³ Однак встановити його походження ми не маємо можливості за браком даних. З Родословної книги лише відомо, що князі Конинські та Спашські походили від Торуських «и захудели и извелись от войны татарский».¹⁴

Таким чином, підсумовуючи сказане, можна твердити, що чернігівські князі XIII—XIV ст., пом'януті у Патріаршому синодику, були занесені укладачами цього документа з інших, місцевих синодиків або з Житій (це стосується Михайла Всеволодовича та Олега Романовича). Вибір їх з числа інших князів був багато в чому досить випадковий і мав на меті представити чернігівські землі — як територію впливу Московської держави. Крім того, використання укладачами синодиків, що не дійшли до нас, дає змогу використати унікальні свідчення цих джерел для уточнення як деяких подій політичної історії, так і для розширення та уточнення генеалогії Рюриковичів. Взагалі ж, синодики як джерела ще мало досліджені, продовжують крити у собі ще багато таємниць.

Джерела та література:

1. Древняя российская вивлиофика. — Ч. VI. — М., 1788. — С. 423.
2. ДРВ. — Ч. VI. — С. 445.

3. ПСРЛ. — СПб., 1897. Т. 11. — С. 186.
4. ПСРЛ. — М.-Л., 1949. — Т. 25. — С. 190.
5. ДРВ. — Ч. VI. — С. 449.
6. Историко - статистическое описание Черниговской епархии. — Чернигов, 1874. — С. 40.
7. Зотов Р. В. О Черниговских князьях по Любецкому синодику и о Черниговском княжестве в татарское время. — СПб., 1893. — С. 85.
8. ПСРЛ. — Т. 49. — С. 172.
9. Историко - статистическое описание... — С. 40.
10. ПСРЛ. — Т. 2. — С. 176.
11. Там само. — С. 94.
12. Там само. — С. 180.
13. ДРВ. — Ч. VI. — С. 450.
14. Родословная книга князей и дворян Российских и выезжих. — Ч. 1. — М., 1787. — С. 211.

